

У 2001 р. заплановано передати релігійним організаціям 48 храмів, які у даний час використовуються не за призначенням.

На прохання релігійних організацій та за відповідними рішеннями Кабінету Міністрів України їм передано в безоплатне користування 40 культових споруд, які у свій час були внесені до переліку об'єктів – визначних пам'яток архітектури, які не підлягають передачі релігійним організаціям у постійне користування.

Окрім того, Держкомрелігій за дорученням Кабінету Міністрів України підготував проект нової редакції Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації”, в якому, зокрема, викладено механізм повернення віруючим колишньої церковної власності. Поряд з поверненням храмів і культового майна, даним проектом передбачено повернення й іншого колишнього церковного майна (церковно-адміністративних споруд, будівель духовних (релігійних) навчальних закладів, монастирських житлових та господарчих приміщень тощо). Визначено також механізм передачі релігійним організаціям колишньої церковної власності, яка знаходиться у управлінні територіальних громад.

Активно відбувається використання релігійно-церковними структурами інформаційного простору. Внутрішньоконфесійне життя та зовнішню діяльність релігійних осередків висвітлюють понад 200 періодичних видань. Найбільшу кількість останніх мають УПЦ (64), УГКЦ (24) та УПЦ-КП (18), тобто найчисельніші в Україні церкви.

Близько 70 годин телеэфірного часу (щомісячно) відведено й під програми релігійної тематики. Серед них найбільш популярними є “Клуб Суперкниги” (УТ-1), “Відкриваємо Біблію” (УТ-2), “Православний календар”, “Спочатку було Слово”, “Християнська програма” (ТЕТ), “Голос Перемоги”, “Блага звістка” (Ютар), УХРТ (7-канал). Всі телепередачі носять загальнохристиянське спрямування і транслюються переважно на комерційних каналах, засвідчуючи про достатньо зміцнілу матеріально-технічну та фінансову базу певних релігійних об'єднань.

Вищевикладене переконує, що динамічний розвиток релігійного комплексу є наочним підтвердженням дієвості та ефективності триваючого процесу гармонізації державно-церковних відносин, наслідком постійної уваги керівництва країни до питань, що виникають у сфері релігійного життя, розв'язання проблем Церкви, законодавчого забезпечення конституційного права громадян на задоволення віросповідних потреб. Відтак, більшість релігійних інституцій України на рубежі тисячоліть впритул наблизилася до своїх оптимальних величин, створила потужну церковну інфраструктуру. З кожним роком зростає їхня чисельність, поглиблюється інтегрованість релігійного сегменту у суспільний контекст, посилюється та вдосконалюється координація його дій з іншими суспільними інститутами.

Н.Карпачова (Київ)

ПРАВО ГРОМАДЯН НА СВОБОДУ СВІТОГЛЯДУ ТА ВІРОСПОВІДАННЯ

Розглядаючи питання забезпечення права громадян України на свободу світогляду і віросповідання, Уповноважений з прав людини виходить з того, що в сучасному світі відбувається переосмислення і нове сприйняття базових людських цінностей, які є основою прав і свобод людини, її гідності та духовного суверенітету. До них належать і свобода думки, совісті та релігії. Свобода совісті перебуває в тісному взаємозв'язку з світоглядними основами буття людини і є природним невідчужуваним правом кожної людини на вільний, узгоджений з власною совістю вибір відповідних духовних цінностей і орієнтирів. Не випадково, що практична реалізація права на свободу світогляду та віросповідання в аспекті міжнародно-правових стандартів є важливим критерієм оцінки гуманістичної сутності держави, її демократичності.

Уповноважений з прав людини враховує також і те, що світова і європейська спільнота визнала за необхідне закріпити в міжнародних документах положення про свободу світогляду та віросповідання, передусім у Загальній декларації прав людини (ст. 18), Конвенції про захист прав і основних свобод людини (ст. 9), Міжнародному пакті про громадянські і політичні права (ст. 18), а також у спеціальній Декларації про ліквідацію

всіх форм нетерпимості та дискримінації на ґрунті релігії і переконань. Ці положення відображені в ст. 35 Конституції України, де чітко визначено право кожного громадянина на свободу світогляду та віросповідання, що включає свободу кожного сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, здійснювати релігійну діяльність. Важливим є положення Конституції про те, що в Україні церква відокремлена від держави, а школа від церкви і що жодна релігія не може бути визнана державою як обов'язкова.

23 квітня 1991 р. в Україні було прийнято базовий закон, що регулює усі правовідносини, пов'язані зі свободою совісті і діяльністю релігійних організацій. Це Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації», зміни і доповнення до якого вносилися законами 19 лютого і 23 квітня 1992 р., 5 травня і 23 грудня 1993 р., 22 грудня 1995 р., 17 грудня 1996 р. Важливим законом, що регулює правовідносини віруючих і держави, є також Закон України «Про альтернативну (невійськову) службу», прийнятий 12 грудня 1991 р., із змінами і доповненнями прийнятий у новій редакції 18 лютого 1999 р.

За визнанням експертів розвинутих країн світу, українське законодавство з питань свободи совісті та релігії в цілому є демократичним і відповідає міжнародним стандартам. Останніми роками воно значною мірою сприяло своєрідному ренесансу релігійного життя в Україні, а отже, й практичній реалізації права її громадян на свободу світогляду та віросповідання.

Уповноважений з прав людини вважає, що в Україні виникла сприятлива атмосфера щодо активізації релігійного життя. Держава законодавче закріпила і забезпечила можливість практичної реалізації свободи світогляду і віросповідання. За досить короткий проміжок часу після здобуття незалежності відбулося відновлення орієнтації мільйонів людей на ті світоглядні і морально-етичні цінності, які раніше відкидалися офіційною ідеологією. Україна стала поліконфесійною державою в повному розуміння цього слова. Є достатньо підстав стверджувати, що на сьогодні в Україні право громадян на свободу світогляду і віросповідання в основному забезпечено на достатньо високому рівні, певною мірою навіть краще, порівняно із забезпеченістю інших прав людини.

За даними Державного комітету України у справах релігій, станом на 1 січня 2001 р. у нашій державі представлені 105 різних конфесій, церков, релігійних течій і напрямків, в межах яких діяли 25405 релігійні організації, в тому числі 22718 офіційно зареєстрованих релігійних громад.

Стабільно розвиваються традиційні християнські церкви. З 1992 по 1999 роки зареєстровано майже 5 тис. нових православних громад. Не применшуючи значення інших канонічних, історично вкорінених в Україні церков, можна сказати, що саме Українська православна церква є матір'ю українського народу, колискою його менталітету, характеру, звичаїв, а Київ справедливо називають столицею незалежної України, “матір'ю міст руських”, бо саме звідси розпочалося поширення православ'я по всій Русі.

Нині кожна людина в Україні має реальну можливість сповідувати будь-яку релігію як традиційну для нашої країни, так і новітню. Віруючі мають можливість безперешкодного об'єднання в ту чи іншу релігійну громаду і займатися релігійною діяльністю. Можна очікувати, що в недалекій перспективі в Україні буде необхідна кількість церков і релігійних громад, що дасть змогу повністю задовольняти релігійні потреби наших громадян.

Проте Уповноважений з прав людини вважає, що реалізація права громадян на свободу світогляду і віросповідання на даний час певною мірою обмежується нестачею культових споруд.

Аналіз звернень до Уповноваженого з прав людини свідчить, що проблема нестачі приміщень для відправлення релігійної служби становить майже 60 % від всіх звернень віруючих. Частково це питання відповідно до ст.17 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» вирішується передачею двом або більше релігійним громадам у почергове користування культової будівлі і майна. За станом на 1 січня 2000 р. почергово передавалось у користування всього 284 таких будівлі. На жаль, це у багатьох випадках спровокувало виникнення конфліктних ситуацій між релігійними громадами різних конфесій. Суперечки за право володіння або користування культовими спорудами і майном найбільш гострими є в Закарпатській, Івано-Франківській, Рівненській та Львівській областях. Із 200 населених пунктів, де наявне гостре міжконфесійне протистояння, більшість конфліктів припадає саме на Західний регіон.

Згідно із законодавством України вирішення майнових питань юридичних осіб не є компетенцією Уповноваженого з прав людини. Попри це, розуміючи, що за питаннями культових споруд та майна криються питання свободи сповідання релігії. Уповноважений неодноразово зверталася до Державного комітету України у справах релігій, до обласних і районних адміністрацій з проханням сприяти врегулюванню цього питання.

Щоб розв'язати цю проблему, на порядку денному постає питання повернення релігійним організаціям всіх культових споруд і всього церковного майна, що потребує впровадження відповідного правового механізму. А це один з важливих і необхідних кроків для забезпечення прав віруючих, адже питання повернення майна релігійним організаціям розглядаються як матеріальна основа реалізації права особи на свободу віросповідання.

Відповідно до ст.17 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» Указом Президента України «Про заходи щодо повернення релігійним організаціям культового майна» від 4 березня 1992 р. та Розпорядженням Президента України від 22 червня 1994 р. визначено, що допускається не лише безоплатне користування, а й за певних умов – передача культових споруд та майна у власність релігійним організаціям. Ці надзвичайно важливі положення є свідченням того, що свобода совісті і релігії реально повертається у наше суспільство.

Уповноважений з прав людини змушена звернути увагу на те, що, на жаль, **деякі місцеві органи влади** у вирішенні питань забезпечення прав громадян на свободу світогляду і віросповідання, зокрема, що стосуються передачі культових споруд у користування релігійним громадам або виділення земельної ділянки для будівництва таких споруд, фактично **порушують ці права, провокують виникнення конфліктних ситуацій, протистояння між віруючими різних конфесій.**

Так, у Львові віруючі УПЦ тривалий час звертаються до місцевих органів влади з проханням виділити земельну ділянку для будівництва кафедрального собору, оскільки споруда Свято-Георгієвської церкви, яка була збудована ще на початку ХХ ст. для російських полонених солдатів Першої світової війни, не задовольняє їх потреб. Ось що вони пишуть: «Незважаючи на наші численні звернення до владних структур усіх рівнів протягом семи років стосовно виділення земельної ділянки для будівництва кафедрального собору та єпархіального управління у Львові, наше клопотання до цього часу залишається невіршеним». Однак високопосадові чиновники державної влади Львова ігнорують ці звернення віруючих і під різними приводами протягом семи років не вирішують ці питання. На жаль, подібні приклади не поодинокі.

Уповноважений з прав людини вважає за необхідне підкреслити, що за останній час **важливим позитивним кроком держави стало забезпечення прав окремих категорій віруючих.** Зокрема, в ст. 35 Конституції вказано, що у разі, якщо виконання військового обов'язку суперечить релігійним переконанням громадянина, то виконання цього обов'язку має бути замінене альтернативною (невійськовою) службою. У виконанні цього конституційного положення особливо велике значення має Закон України «Про альтернативну (невійськову) службу».

До альтернативної служби громадян України включено галузі, що визначені постановою Кабінету Міністрів України № 360 від 30 червня 1992 р., а саме: соціального забезпечення, охорони здоров'я, охорони навколишнього середовища, житлово-комунального і сільського господарства. Цією ж постановою затверджено перелік діючих у країні релігійних організацій, віровчення яких не допускає користування зброєю та служби у Збройних Силах.

За час дії цього закону на альтернативну (невійськову) службу було направлено майже 7,5 тис. громадян. На 1 січня 1999 р. альтернативну (невійськову) службу в Україні проходили 3510 громадян, а на 1 січня 2000 р. – 3190. У 1999 р. найбільше громадян було направлено на альтернативну (невійськову) службу в Закарпатській (14,1 % загальної кількості направлених), у Волинській (12,2 %) та Чернівецькій (9,1 %) областях. Зросла кількість направлених на альтернативну (невійськову) службу в Дніпропетровській та Хмельницькій областях. Найбільше громадян проходить альтернативну службу в сільському господарстві – восени 1999 р. сюди було направлено 34,5% усіх призовників, на підприємства комунального господарства – 24,4, на підприємства соціального забезпечення – 8,5, в систему охорони здоров'я – 12,5%.

У своїх зверненнях віруючі висловили Уповноваженому прохання сприяти розробці для них альтернативної системи обліку платників податків і внесення відповідних доповнень до закону, оскільки сам факт присвоєння індивідуального номера кожному, на їх думку, містить у собі небезпеку тотального, а не тільки фінансового, контролю за кожною особою. До того ж, на думку віруючих, державні податкові інспекції посилили тиск на віруючих, застосовуючи різноманітні форми прихованого примусу. В результаті склалася ситуація, коли особи, які відмовлялися від одержання ідентифікаційного номера, всупереч вимогам Конституції України позбавлялися права на працю, а також на отримання зарплати, пенсії та інших соціальних виплат.

6 липня 1999 р. Уповноважений звернувся з поданням до Голови Верховної Ради України з проханням розглянути це питання і внести відповідні доповнення до згаданого закону. Слід підкреслити, що при вирішенні цього питання більшість народних депутатів України поставилися до прав віруючих толерантно і виважено. 16 липня 1999 р. Верховною Радою було внесено зміни до Закону «Про державний реєстр фізичних осіб — платників податків та інших обов'язкових платежів, у якому враховано прохання віруючих. Як наслідок – вдалося зняти напруження в суспільстві з цього питання.

Уповноважений з прав людини вважає за необхідне привернути увагу до проблеми поширення серед населення України нетрадиційних та новітніх релігійних течій, передусім неохристиянських та історично не вкорінених в Україні релігійних утворень. На думку Уповноваженого, **інтенсивне поширення нетрадиційних культур зумовлене активністю зарубіжних місій, які надають їм значну фінансову підтримку, а також відчуженням значної маси населення від християнської традиції, розривом у соціальному досвіді й ціннісних орієнтаціях між поколіннями, слабкістю традиційних церков і нерозвиненістю їх місіонерських структур.**

Представники нетрадиційних релігійних течій активно використовують ЗМІ, передусім електронні. За даними моніторингу, проведеного експертами Українського центру економічних і політичних досліджень (УЦЕПД), присутність постійних неохристиянських програм у телеєфірі, зокрема Центрального регіону, на початок 1999 р. порівняно з минулим роком зросла приблизно на 50 % і складає нині 15 годин на тиждень. Розпочало телемовлення Українське християнське радіо і телебачення (УХРТ), програми якого готуються місіонерським центром під керівництвом фінського проповідника Ханну Ханука; на державному каналі УТ-2 з'явилася програма місії «Еммануїл» – «Клуб 700», УТ-1 продовжує трансляцію програми «Клуб Суперкниги», яку готує та ж місія; на 37-му каналі розпочала мовлення Міжнародна місія «Eurovision to Europa» під керівництвом проповідника з Великобританії Девіда Хасавея («Сила віри»), на двох телеканалах ведуть мовлення Церква «Перемоги» («Голос Перемоги») та місія Кеннета Коупленда.

В діяльності нетрадиційних релігійних громад тривогу Уповноваженого з прав людини викликає негативний вплив деяких сект та деструктивних релігійних об'єднань на психіку своїх послідовників, змушуючи їх до самоізоляції, повного розриву з соціумом, з сім'єю. До таких небезпечних сект належать так звані «Велике біле братство», «Богородичний центр» та інші утворення сумнівного характеру, які до цих пір продовжують свою діяльність. У зв'язку з цим **Уповноважений вважає, що держава повинна забезпечити захист особистості від негативного психічного впливу подібних неорелігійних культур.**

Ставлення громадян України до діяльності іноземних проповідників, які поширюють релігійні вчення за допомогою телебачення та радіомовлення, а також під час масових зібрань на стадіонах, у концертних залах, неоднозначне. Згідно з даними конкретно-соціологічного дослідження, проведеного у березні 1999 р. Інститутом соціальної та політичної психології АПН України, позитивно ставляться до такої діяльності 10,7 % респондентів, вважаючи, що вона сприяє піднесенню духовності громадян України; 23,6 % опитуваних засвідчили своє неоднозначне ставлення, зазначивши, що ця діяльність приносить певну користь, але має деякі негативні наслідки; цілком негативне ставлення виявили 39,6 % респондентів, які зазначили, що діяльність іноземних проповідників руйнує духовність нашого народу, 11,4 % опитуваних заявили про своє байдуже ставлення до означеної діяльності.

Держава не байдужа до процесів, що відбуваються в середовищі неорелігійних організацій, вона вживає заходів щодо унеможливлення появи, розвитку та реєстрації

деструктивних культур. Одним із таких кроків для захисту громадян стало внесення доповнення до ст.24 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23 квітня 1991 р., згідно з яким органами виконавчої влади провадиться певна регламентація діяльності представників зарубіжних релігійних центрів та організацій України. Згідно з цим доповненням дана категорія іноземців має право займатися проповідництвом релігійних віровчень лише в тих релігійних громадах, на запрошення яких вони прибули, за офіційним погодженням з державним органом, який здійснив реєстрацію статуту даної релігійної організації. На жаль, іноземні проповідники часто порушують це положення закону. Так, за даними Держкомрелігій України, протягом 1999 р. у 43 випадках проповідниками було порушено зазначену норму закону.

Підсумовуючи викладене, Уповноважений зазначає, що свобода совісті і релігійна свобода належать до основоположних загальнолюдських цінностей. Свобода релігій характеризує не лише повноцінне функціонування релігійних інституцій, а й правові, суспільно-політичні, економічні можливості та гарантії для вільного релігійного самовизначення особи.

Особливого значення питання захисту релігійних свобод набуває сьогодні в посткомуністичному суспільстві, яке перебуває в процесі глибокої трансформації економіки, політичної сфери та суспільних структур. Сприяння нормальному релігійному життю, змістом якого є реалізація прав громадян на свободу совісті і віросповідання, як ми бачимо на прикладі нашої держави, супроводжується виникненням проблем, які потребують як всебічного вивчення, так і відпрацювання ефективних механізмів їх розв'язання.

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини вважає, що система взаємовідносин держави і церкви в суверенній Україні, безперечно, в своїх базових положеннях відповідає демократичним принципам, враховує основоположні міжнародні угоди з прав людини і свободи віросповідання, відображає важливу для сьогодення здатність національного законодавства у цій сфері бути відкритим до нових змін і доповнень у цьому напрямі.

Водночас актуальним є вдосконалення чинного законодавства щодо свободи совісті та взаємовідносин держави і церкви, передусім оновлення Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації». З часу його прийняття минуло 10 років. За цей час у суспільстві відбулися певні зміни, і окремі законодавчі норми не повною мірою відповідають сучасним вимогам та реаліям церковно-релігійної ситуації в країні, аби належним чином забезпечувати право громадян на свободу віросповідання. Народними депутатами України і Кабінетом Міністрів України внесено на розгляд Верховної Ради України декілька проектів Закону «Про внесення змін до Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації». В цих законопроектах норми щодо свободи совісті приведено у відповідність до концептуальних положень Конституції України, зобов'язань України у зв'язку з її вступом до Ради Європи, враховуються пропозиції церков і релігійних організацій та передбачається у своїх базових положеннях забезпечення рівних прав та можливостей для всіх релігійних організацій, утвердження поваги між віруючими, створення сприятливих умов для участі релігійних організацій у суспільному житті. Тому важливо виробити єдиний законопроект і якомога скоріше прийняти його.

(Матеріал взято із першої щорічної доповіді Уповноваженого Верховної Ради України із прав людини “Стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні.– К., 2000)